

iz historijskih izvora kako bi se demonstrirala lepeza prisustva i konteksta stećaka ali i uspješno održalo interesovanje kod čitaoca. Uspjeh monografije je izniman, ispunjava zacrtane ciljeve autora i predstavlja značajan doprinos u prezentaciji bosanske srednjovjekovne kulturne baštine. Iako su stećci glavna tema, ovaj rad daje čitateljima i njihov širi kulturno-historijski okvir (historijska priča, arheološki materijal, narodne predaje, priče o onima koji su ih izučavali). Priča o modernom opstanku stećaka i mogućnostima, koje nudi novija istraživanja, održava prvobitnu svrhu ovih spomenika, a to je da oni koji su pod njima ukopani, ne budu zaboravljeni.

AMILA KURTOVIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.221

THE TREASURES OF KNOWLEDGE: AN INVENTORY OF THE OTTOMAN PALACE LIBRARY (1502/3-1503/4). Leiden-Boston: Brill, 2019, I (XIII + 1080 pp.) + II (I + 243 pp.)

Biblioteke su kroz historiju predstavljale istinske čuvare znanja i znanosti. Inventar svake biblioteke, bez obzira kojem tipu pripada, predstavlja stvarni dokaz o onome što ona posjeduje. U izdanju izdavačke kuće Brill, 2019. godine publicirana su dva toma knjige *Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)* koja ne samo da prezentira bogatstvo biblioteke iz 16. vijeka nego predstavlja značajno dokumentarno svjedočanstvo o kulturi, historiji i umjetnosti toga vremena. U kratkom predgovoru (pp. XI-XIII) urednici su predstavili tematiku radova i njihove autore, koji slove za etablirane stručnjake i istraživače iz oblasti osmanistike i kulturne historije.

Prvi tom knjige je podijeljen na tri dijela sa ukupno dvadeset osam radova, dok drugi tom knjige sadrži faksimile i transliteraciju.

Prvi dio naslovljen kao *Overview and Significance of the Palace Library Inventory* (pp. 1-160) obuhvata tri istraživačka članka koji se bave organizacijom i strukturom bibliotečke riznice te konceptom katalogizacije koji je ustanovio čuveni osmanski učenjak Atûfi.

Prvi rad je *The Spatial Organization of Knowledge in the Ottoman Palace Library: An Encyclopedic Collection and Its Inventory* (pp. 1-77) autorice Gülru Necipoğlu, u kojem ona razmatra intelektualne tokove i znanstvenu organizaciju knjiga-rukopisa prema inventaru *Unutrašnje riznice* (Inner Treasury) Topkapi Saraja. Ova *Riznica* je impozantna građevina, značajna i zbog svoje arhitekture, kao i bogate zbirke nastale u vrijeme vladavine sultana Mehmeda II i njegovog sina Bajezida II. Autorica je detaljno pojasnila principe katalogizacije te bibliotečke zbirke, principe znanstvenog i književnog kanona toga vremena i znanstvene potkategorije koje su preovladavale u fazama nastanka zbirke. Katalog ove biblioteke datira iz najranijeg perioda i bio je pripremljen za Bajezida II 908/1502-3. godine (prepisan 909/1503-1504. godine). Taj katalog nazvan *Registar knjiga* ili, jednostavno, *Inventar* predstavlja dokument od velikog historijskog značaja, jer je jedini sačuvani primjerak ovakve vrste dokumenata iz osmanskog perioda. Kroz katalog je omogućen uvid u kompletan fundus ne samo Topkapi Saraja nego i privatnih zbirki osmanskih sultana. Ime sultana Bajezida II, zabilježeno na velikom broju početnih stranica rukopisa, prema mišljenju autorice ukazuje na involviranost sultana u proces katalogizacije. Autorica je utvrdila da je posao bibliotekara bio povjeren uglednom učenjaku iz osmanskog perioda, Hajreddinu Hizir

b. Mahmûd b. Omer al-'Atûfiju iz Merzifona (Amasja). Necipoğlu je detaljno opservirala principe i pravila koje je Atûfi primijenio u klasifikaciji bibliotečke građe u predmetnom katalogu koji je on pažljivo kreirao. Autorica zaključuje da je primjena Atûfijevevih pravila ostavila brojne učinke u procesu organizacije rasporeda knjiga unutar biblioteke, jer je kreiranje predmetnog kataloga učinilo biblioteku pristupačnijom korisniku.

Cemal Kafadar, u radu naslovljenom *Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian and Textual Turn of the Late Fifteenth Century* (pp. 79-153) nastoji objelodaniti različite aspekte nastanka i razvoja Osmanske carske biblioteke i njenog inventara koji je, pod vodstvom dvorskog učitelja i bibliotekara Atûfija, objedinjen između 1502. i 1504. godine. Kafadar ukazuje na stratešku važnost Amasje, koja je, iako se kao grad nije 'približila' Istanbulu kao Bursa ili Edirne, bila u centru osmanske političke historije manje od dva stoljeća. Amasja je bila i zavičaj velikih osmanskih pjesnika, učenjaka, umjetnika i sufija. Među slavim imenima Amasje Kafadar navodi Mihri Hatun, jednu od rijetkih žena koja je imala veoma dobar kritički prijem među pjesnicima svoga vremena. Također, navodi i ime kaligrafa Šejh Hamdullaha, osnivača jednog od kanonskih stilova osmanske kaligrafije u 16. stoljeću. Među poznatim imenima Amasje autor ističe Atûfija i njegove izuzetne organizacijske sposobnosti. Početak 16. stoljeća u više pogleda, smatra Kafadar, pogoduje Bajezidu II ne samo da opremi svoju carsku biblioteku nego i da utemelji viši kvalitet edukacije na dvoru i izvan njega, jer je dizanje znanosti i obrazovanja na viši nivo u državnom sistemu bila njegova temeljna strategija. Zbog toga je za bibliotečke poslove ovlastio Atûfija, talentovanog Amasjanina čije su se organizacijske sposobnosti pokazale izuzetno djelotvornim.

Treći rad Cornella H. Fleischera pod naslovom *Learning and Sovereignty in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* (pp. 155-160) ukazuje na značaj Atufijevog inventara kroz koji se prelamaju važna kulturno-historijska, politička i obrazovna pitanja osmanskog perioda. Fleischer ističe važnost vremenske dimenzije nastanka inventara između važnih događaja – osvajanja Konstantinopolja 1453. godine s jedne, i općeg prosperiteta sredinom 16. stoljeća, s druge strane. Fleischer smatra da se intelektualna dimenzija Atufijevog inventara najbolje razumije ako se posmatra život i opus sufije 'Abdurrahmân al-Bistâmîja (1380-1454), koji je ključna figura u formuliranju osmanske suverenosti. Njegova inovativna "klasifikacija znanosti" poslužila je kao uzor Atufijevoj organizacijskoj strukturi.

Koliko su umjetnost i kretivnost bili značajan segment u procesu izrade rukopisa, najbolje svjedoče radovi iz drugog dijela knjige *The Palace Library as a Collection and the Book Arts*, (pp.161-266). U radu naslovljenom *Artistic Aspects of Sultan Bayezid II's Book Treasury Collection: Extant Volumes Preserved at the Topkapi Palace Museum Library* (pp.161-211) Zeynep Atbaş je predstavila bogatu riznicu rukopisa u muzeju Topkapi Saraja. Vrsta pisma, posvete, napomene o vlasništvu, datumi prijepisa, raskošna umjetnička izrada rukopisa i poveza samo su neki od elemenata koji su olakšali proces identifikacije rukopisa. Sedamsto osamdeset i četiri rukopisa (784) iz različitih naučnih oblasti svrstani su u tri potkategorije: rukopisi iz vremena sultana Mehmeda II, rukopisi nastali za vrijeme sultana Bajezida II i rukopisi sa drugih lokacija islamskog svijeta. Sa kvalitetom umjetničke izrade, kaligrafije, iluminacije i knjigovestva dominiraju knjige iz književnosti, religije i historije te u nešto manjem obimu, ali jednake umjetničke

vrijednosti, iz tesavvufa, filozofije, matematike i logike. I sultan Mehmed II i Bajezid II su bili mecene i ljubitelji znanosti i umjetnosti. Osim Istanbula, sultani su održavali veze sa drugim kulturnim centrima Irana i centralne Azije. Među knjigama ove dvojice sultana su remek-djela značajna ne samo zbog kaligrafije nego i iluminacije i poveza. Većina ilustriranih rukopisa iz književnosti, koji pripadaju vremenu Bajezida II, ujedno su izvanredni primjeri minijaturnog slikarstva. Preovladavali su rukopisi nastali u dvorskim radionicama Istanbula, ali su i knjige iz drugih urbanih centara našli put do osmanskog dvora, kao što je Nizamijeva *Hamsa* prepisana 1445-46. godine te *Šāhnāme-i Malik-i Āhī*, jedan od prvih ilustriranih rukopisa iz 1495. godine nadahnutog osmanskim historijom. Autorica u radu nabraja izuzetno vrijedne rukopise iz ove sultanske kolekcije, koji se ističu kaligrafijom, stilom iluminacije i mudželitskom izradom iz ranog perioda.

U radu *Arts of the Book: The Illustrated and Illuminated Manuscripts Listed in Atufi's Inventory* (pp. 213-239) historičarka umjetnosti Zeren Tanındi kroz reprezentativne primjere ističe važnost umijeća ukrašavanja knjige. Tanındi uvidom u Atufijev katalog navodi da su prepisivači Kur'ana bili čuveni majstori kaligrafije, a kao najupečatljiviji primjer umjetnosti knjige iz perioda Bajezida II smatra kaligrafiju Šejha Hamdullāha i Muhammada b. Sultan Šah al-Harawija. Kao veliko umjetničko ime navodi i Yāqūta al-Musta'simija iz Bagdada iz vremena Abasida, koji je zaslužan za najvještije iluminirani rukopis s pečatom Bayezida II iz 1283. godine. Pored Kur'ana, u carskoj kolekciji su i iluminirani rukopisi iz astrologije, filozofije, medicine i botanike, od kojih neki potječu iz 12. i s početka 13. stoljeća, a doneseni su u riznicu rukopisa i prije nego što su inventarisani 1503-04. godine. Autorica

među rukopisima iz medicine izdvaja djelo *Tansūhnāme-i Ilhānī*, prevedeno sa kineskog na perzijski jezik u 14. stoljeću. Kao vrijedne umjetničke artefakte Tanındi opisuje *Divan* Enverija iz 14. stoljeća, Rumijevu *Mesneviju* iz 15. stoljeća, Attarova djela iz prve polovine 15. stoljeća te Nizamijevu *Hamsu*.

U posljednjem radu drugog dijela knjige *The Ottoman Muse Fluttered, but Poorly Winged: Müeyyedzade, Bayezid II and the Early Sixteenth-Century Ottoman Literary Canon* (pp. 241-266), Judith Pfeiffer piše o temeljnim razlikama između inventara biblioteke Müeyyedzadea i biblioteke Bajezida II. Rasprostranjenost pisane riječi i širenje biblioteke uopće, značajno je utjecalo na intelektualni život 16. stoljeća. Koliki je bio interes za knjigom svjedoči veliki broj rukopisa koji su se čuvali u medresama, carskim i privatnim bibliotekama. Temeljna distinkcija u odnosu na ranije islamske biblioteke je postojanje većeg broja izvora koji se odnose na kulturu pisanja, kakvi su podaci o poklonima i uvakufljenju, katalozi i sl. Müeyyedzade, osim što je bio Bajezidov savremenik, dijelio je s njim jednaku ljubav prema umjetnosti i raritetnim knjigama. Kao veliki bibliofil, sakupljao je knjige ne samo zbog njihovog sadržaja već i zbog umjetničke vrijednosti svakog primjerka. Njegovo aktivno djelovanje u intelektualnim i umjetničkim krugovima tokom boravka u Širazu te knjige koje je donosio sa sobom u prijestolnicu imali su snažan odjek u intelektualnim krugovima krajem 15. stoljeća. Odmah nakon njegove smrti, 1516. godine izrađen je katalog njegove biblioteke za sultana Selima I, koji prema nekim podacima bilježi 2.112 naslova. Međutim, većina izvora navodi da se radilo o znatno većem broju, oko 7.000 naslova, jer se pretpostavlja da su mnoge knjige prodane i prije sastavljanja kataloga. Zbog toga se katalog ove biblioteke nerijetko upoređuje s

inventarom biblioteke sultana Bajezida II koji je nastao 1502-3, odnosno 1503-4. godine i koji je bilježio 7.200 naslova. Između ova dva kataloga postoje i izvjesne razlike, koje se najviše odnose na metode organizacije. Autorica iznosi mišljenje da se u slučaju biblioteke Bajezida II radi o profilu carske biblioteke koja odražava sveobuhvatnost znanja toga vremena i čiji principi organizacije su prema naučnim disciplinama i njihovom značaju. Katalog Müeyyedzadeove biblioteke je bio ustrojen na principu vremena nastanka knjige ili rariteta knjige. Osim toga, sultanska biblioteka je obuhvatala veći broj pjesničkih divana, među kojima su oni na osmanskom i čagatajskom turskom jeziku, dok su u Müeyyedzadeovom inventaru na listi "važnih" (mühimme) divana, najdominantniji oni na perzijskom jeziku.

Treći dio knjige knjige *Book Titles and Their Disciplines in the Palace Library Inventory* (pp. 267-933) obuhvata dvadeset i dva rada koji se bave djelima iz različitih naučnih disciplina: tefsir, hadis, islamsko pravo, te savuf, etika, politika, medicina, agrikultura, okultizam i drugo.

Na kraju prvog toma su dodaci (pp. 937-1080), liste naslova i prevodi uvoda Atufijevog kataloga koji su napisani na osmanskom turskom i arapskom jeziku. U drugom tomu dati su faksimili Atufijevog *Kitāb al-kutub* (MS Török F. 59) i njihova transliteracija koju su priredili Himmet Taşkömür i Hesna Ergun Taşkömür (pp. 1-243).

S naučnog i stručnog aspekta radovi iz ove knjige su značajni za istraživače iz oblasti kulturne i intelektualne historije, umjetnosti i bibliotekarstva. Zaključci ovih radova potvrđuju da se značaj knjižnog fundusa tadašnjeg vremena suštinski ne razlikuje od današnjih biblioteka te da je njihova svrha svestremenska i univerzalna. Vrednovanje znanja, nauke, knjige i knjižnih riznica, bez

obzira na vrijeme i društvo u kojem su nastali, nesumnjivo odražava i opći stepen njihovog civilizacijskog razvoja.

LAMIJA HATIBOVIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.224

Enes S. Omerović, *Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*. Sarajevo: Institut za historiju, 2019, 424 str.

Historiografija o nacionalnim manjinama u Bosni i Hercegovini skoro pa je nepostojeća i veoma je slabo istražen ovaj segment historije. Nije samo slučaj sa manjinama, već i kompletna historiografija o Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata daje prostora za nova i temeljitija istraživanja. Iako se Bosna i Hercegovina često uzima za primjer multikulture i multietničke države, rijetko se posvećuje pažnja manjinama i njihovim zajednicama. Ovo djelo se konkretno bazira na izučavanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata, ipak je ono jedno od prvih i rijetkih monografija koje se odnose uopće na nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini. Ova monografija nastala je doradom istoimene doktorske disertacije autora i sama po sebi je rezultat jednog ozbiljnijeg i studioznijeg istraživačkog poduhvata koje će zasigurno ostaviti veliki trag u izučavanju nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini.

Glavni dio teksta podijeljen je na devet poglavlja i mnogo potpoglavlja. Osim toga, autor je uvrstio i popis izvora i literature, priloge i registar ličnih i geografskih imena. Omerović je pri izradi ovog rada koristio preko dvadeset fondova iz četiri arhiva. Pored toga, koristio je i preko trideset objavljenih izvora i deset listova štampe. U popisu literature je uvršteno 74 bibliografske jedinice i